

господарства в пореформену добу в Європейській Росії, а саме матеріали вотчинних фондів, земсько-статистичних обстежень приватновласницьких господарств, описів маєтків тощо. Велику увагу дослідники приділили методам обробки та аналізу цих джерел із залученням кількісних методів. Важливе завдання вони вбачали у виявленні та залученні первинних масових джерел про поміщицьке господарство, адже завдяки ним можна «розкрити всю багатоманітність та специфіку буржуазної еволюції поміщицького господарства та вплив на неї різноманітних умов та тенденцій його розвитку».

Характеристиці соціально-економічного стану поміщицького господарства приділила увагу Н. Єлисеєва. Автор аналізує комплекс статистичних даних про поміщицьке господарство, виданих протягом 1886-1904 рр. Дворянським банком у якості додатків.

Таким чином, проблема дворянського землеволодіння в радянській історіографії другої половини 1960-х – першої половини 1980-х рр. набувала все більшого зацікавлення у дослідників. Вони залучали нові джерела та методи для її вивчення. Неможливо не відзначити у цих роботах багатий фактичний та статистичний матеріал. Проте вони характеризуються стереотипністю та шаблонністю у зображенні поміщиків і підведенням проблеми дворянського землеволодіння до проблеми визрівання передумов «Великої Жовтневої соціалістичної революції».

УДК 9. 913 (4/9)

ФОНДИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ КРАЄЗНАВЧИХ СТУДІЙ ПОДІЛЛЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

О. В. Коваль

Дослідження діяльності краєзнавчих товариств у регіоні в першу чергу базується на історичних джерелах, які мають свою специфіку. Раніше вивченням цього питання займалися краєзнавці-аматори, суб'єктивно оцінюючи статистичні дані та внесок окремих науковців. Сьогодні для того, щоб якомога краще розкрити становлення краєзнавчого руху, необхідно опрацювати великий обсяг історичних джерел.

Значний науковий доробок із вказаної проблематики залишили В. Д. Отамановський, Ю. Й. Сіцинський, О. О. Савостіянов, які наголошували на необхідності вивчення історичного, географічного, статистико-економічного вимірів історії регіону. Адже вивчення Поділля, як регіону зародження краєзнавчих товариств та організацій – невід'ємна складова у формуванні дослідження про становлення краєзнавства як галузі знання, що дає змогу отримати якісні результати досліджень. Тому вивчення архівних джерел дає можливість переосмислення та розуміння чинників створення науково-дослідних товариств у досліджуваному регіоні. Мета розвідки полягає в аналізі архівної бази з історії становлення краєзнавства як окремої галузі знання на Поділлі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Для вивчення теми потужний інформативний потенціал мають документи державного архіву Вінницької області, в яких відтворені етапи науково-краєзнавчих студій на Поділлі.

Інформація про заснування товариства Подільських природодослідників і любителів природи у 1911 р. представлена у матеріалах фонду 286 «Об открытии общества Подольских естествоиспытателей и любителей природы». Серед документів фонду – циркуляр Другого метеорологічного з'їзду до Імператорської академії наук, який містить побажання про спостереження за рівнем горизонтів рік та озер, фіксування та

реєстрацію змін відповідними установами. Крім того, згадується про використання городянами заболочених територій та боліт. Йдеться про створення метеорологічних і гідрологічних точок нагляду, збір та аналіз інформації, а також про створення інструкції для подальших досліджень: «...Желательно чтобы систематическое собиране проводилось ежегодно...». Ця справа дає дослідникам матеріал, що ілюструє перші кроки зародження наукових організацій, які здійснювали систематичну роботу та фіксували отримані результати.

Фонд 255 «Сводки и отчеты метеорологических станции Подольской губернии» акумулює зведення та звіти метеорологічних станцій Подільської губернії 1914 р. У фонді поданий список 29 метеорологічних станцій Подільської губернії, серед яких: Вінницька 1-а при канцелярії Реального училища, Старо-Синявська земська Літинського повіту (зав. метеор. Спостереження – Кохавновський) та інформація про чотири станції на межі з Подільською губернією (Уманська при Повітовій земській управі Київської губернії, Сорокська при Повітовій земській управі Бессарабської губернії, Метеорологічна обсерваторія при Київському політехнічному інституті, Гриноуцька при Гриноуцькому земському сільськогосподарському училищі Бессарабської губернії). Особливо цінними є матеріали про видання «Щорічника за 1913 рік» на основі даних метеорологічних спостережень: «... Полезность такого сельскохозяйственного обзора будет достигнута только тогда, когда будет сделан обзор метеорологических данных за 1923 год и за ряд предыдущих годов...». Усі метеорологічні спостереження щомісячно надсилались до Миколаївської головної фізичної обсерваторії, обсерваторії Новоросійського університету та Інспектору судноплавства річки Дністер. Документ містить таблиці щомісячних метеорологічних елементів за 1909 р. з показниками температури повітря, вологості, хмарності, атмосферного тиску. Результати роботи знаходили місце в інформаційних плакатах і брошурах російською та молдовською мовами. В документі розміщений сільськогосподарсько-метеорологічний огляд 1912 р., де вказані середні температури, аномалії погоди, окремо охарактеризовані пори року. Фонд містить річні та періодичні плани, контрольні цифри, звіти, доповіді та доповідні записки про роботу метеорологічних станцій.

Фонд 230 «Об устройстве в городе метеорологической станции», датований 1894 р. Містить інформацію про заснування, структурні підрозділи, керівництво метеорологічної станції, для діяльності якої були надані приміщення. Веліся окремі журнали, де фіксувалася швидкість вітру, середньодобова температура ґрунту, хмарність, кількість опадів. Показники заносились до таблиць і передавались у центральні метеорологічні підрозділи, де складалися короткотривалі та довготривалі прогнози погоди, які зазвичай використовувались сільськогосподарськими підприємствами. Результатом спостережень ставали сільськогосподарські прогнози, що підвищували рівень урожайності регіону.

У фонді 298 «Указы консистории и рапорты благочинных о выделении мест, удобных для астрономического наблюдения» 1806 р. є відомості про журнали нагляду за небесними тілами, визначення їхнього місця на небесній сфері. Результатом стали систематичні дослідження, розширення географії спостереження.

Інформація про заснування музею Подільської губернії та коротка характеристика його експонатів розміщена у фонді 5257 «Про заснування музею Подільської губернії та коротка характеристика його експонатів». Як засвідчують справи, результатом роботи музею стало накопичення збірок живопису, меблів, порцеляни, зброї, книг і документів заможної польської шляхти. Початково музей розміщувався в галереї одного з соборів, де була виділена невеличка неопалювана площа з дуже крутими сходами. 1902 р. музей отримав шість кімнат у домініканському костьолі, куди через відсутність достатнього простору, було перенесено тільки частину експонатів. 1910 р. за наказом губернатора приміщення музею було передано поліцейській школі. Владика розпорядився, щоб музей було перенесено до нового собору. Наведені відомості про неоднозначне ставлення

подільської інтелігенції до музею. Також у архівному документі є згадки про першого директора Вінницького краєзнавчого музею В.Ф. Корнеєва (1917 р.). Поява музею, на думку Ю. Сіцінського, була зумовлена потребою "в розробці місцевих архівних і археологічних матеріалів. У цьому питанні Поділля відстало від інших провінцій Росії. До 100-річчя возз'єднання Поділля з Росією необхідна розробка архівних матеріалів, потрібно описати забуті речі і будівлі, відтворити минуле життя наших предків".

Отже, виявлені у фондах держархіву Вінницької області документи дають змогу встановити головні тенденції краєзнавчих досліджень на Поділлі наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Водночас використання архівних джерел виключає упередженість та односторонність у вивченні процесу. Достатність та інформативність архівних джерел значним чином наближує широкі кола громадськості до пізнання історії регіону. У перспективі необхідно залучити новий масив архівних джерел досліджуваного періоду, які дозволять продовжити вивчення питання до сьогодення.

УДК 930(477)»19/20»

ПИТАННЯ ПРО ПОЧАТКИ ВІТЧИЗНЯНОЇ МЕМУАРИСТИКИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ

О. В. Отземко

Українські мемуарні твори стали об'єктом видавничої діяльності з ХVІІІ ст., дослідницьку увагу вітчизняних істориків привернули в ХІХ ст. Одна з проблем, що викликала зацікавленість науковців – питання про початок мемуаристики на теренах України. Українська мемуарна традиція ХVІІІ ст. ніколи не ставилася під сумнів, водночас історики різних періодів задавалися питанням про мемуарну літературу попередніх часів.

Перший загальний огляд української мемуаристики зроблено Д. Дорошенком у праці «Огляд української історіографії» (1923). До мемуарів він зараховував «автобіографічні спомини, записки, дневники». Хронологічні межі огляду – ХІІ–ХVІІІ ст. Тож, історик вважав, що українська мемуаристика бере свій початок з часів Київської Русі та відносив до мемуарної літератури автобіографічну частину «Повчання» Володимира Мономаха, а також «Житіє і ходіння Данила», чернігівського монаха, який між 1106-1108 рр. паломничав до Палестини.

У цей же період до вивчення історії української мемуаристики активно долучилися львівські історики, члени Наукового товариства ім. Шевченка. Декілька тематичних номерів часопису «Стара Україна», що видавався Бібліографічною комісією товариства в 1924–1925 рр., були цілком присвячені українській мемуаристиці. Публікувалися статті з цієї теми і в інших номерах журналу. Поряд з бібліографічними оглядами та публікацією спогадів, часопис розмістив низку досліджень, присвячених початковим етапам української мемуаристики – огляди мемуарів різних періодів, а також статті І. Кривецького, І. Крип'якевича, присвячені окремим творам.

Український історик і бібліограф І. Кривецький, спираючись на державницьку концепцію, пов'язав розвиток мемуаристики з основними етапами поступу української державної ідеї: княжа доба, козацька Україна (ХVІІ–ХVІІІ ст.), національно-культурне відродження (ХІХ ст.), суспільно-політичне відродження (ХХ ст.). Основним фактором, що сприяв виникненню мемуарів, він вважав власну самосвідомість людини, з появою якої з'являється інтерес до свого минулого та бажання переказати його своїм нащадкам.

У статті «Початки української мемуаристики ХІ–ХІІ ст.» І. Кривецький, розглядаючи розповідь Нестора про перенесення мощів засновника Києво-Печерського